

Praca z uczniem zdolnym

Współczesna szkoła ma za zadanie przygotowywać uczniów do aktywnego i twórczego życia. Jedną z głównych przeszkód na drodze do osiągnięcia tego celu jest różnorodność struktur osobowości, zdolności oraz inteligencji dzieci, które wymagają indywidualnego traktowania i oddziaływania. Wśród nas są dzieci z dysleksją, niedosłuchem, niedowidzące, z porażeniem mózgowym, z zaburzeniami emocjonalnymi, niepełnosprawnością umysłową i wieloma innymi problemami w rozwoju. Ale są również wśród nas dzieci z wybitnymi uzdolnieniami, które stanowią poważne wyzwanie dla nauczycieli.

Już od najmłodszych lat możemy zaobserwować między dziećmi duże, wyraźne różnice indywidualne. Dotyczą one szybkości i poprawności myślenia, bogactwa i oryginalności pomysłów, tempa i łatwości wykonywania różnych działań, a także na przykład gry na instrumencie muzycznym, rysowania, malowania. Różnice te określa się mianem zdolności.

Psychologia mówi o:

1. zdolnościach ogólnych określanych jako inteligencja;
2. zdolnościach kierunkowych, zwanych też zdolnościami specjalnymi lub uzdolnieniami np. uzdolnienia matematyczne, artystyczne, językowe itd., a najwyższy stopień tego rodzaju uzdolnień określa się mianem talentu;
3. zdolnościach twórczych rozumianych jako umiejętności znajdowania wielu różnych i oryginalnych rozwiązań zadań i problemów;

Jak stwierdzić, czy dziecko jest zdolne? Nie wystarczy przeprowadzenie testu inteligencji. Za wybitnie uzdolnione uważa się te osoby których IQ jest bardzo wysoki- czyli powyżej 130 punktów. IQ to liczba, która mówi o poziomie inteligencji. Tak naprawdę, nie jest ważna jako wynik, ale ważne jest to, co się za nią kryje. Taki sam iloraz inteligencji, u dwóch różnych osób, może oznaczać zupełnie inne uzdolnienia i umiejętności. Korelacja między IQ, a inteligencją twórczą jest niewielka. Okazuje się, że dzieci zdolne nie muszą być dziećmi twórczymi i na odwrót. Inteligencja twórcza i inteligencja szkolna wymagają innych zdolności. Na podstawie przeprowadzonych badań uczniów tych można podzielić na cztery grupy:

1. Uczniowie twórczy i inteligentni – cechuje ich wysoka samoocena, swoboda ekspresji, niski poziom lęku, pomysłowość, popularność wśród rówieśników, zachowania przyciągające uwagę, entuzjazm i chęć do działania.
2. Uczniowie nietwórczy i inteligentni – posiadają takie cechy jak: sumiennosc, perfekcjonizm, brak pomysłowości, niski poziom lęku, dążenie do uniknięcia błędów, dążenie do zachowań poprawnych.

3. Uczniowie twórczy i nieinteligentni- często są powściągliwi, wycofani, mają niską samoocenę, nie są popularni, preferują zachowania przyciągające uwagę, mają małą koncentrację uwagi i duży lęk przed oceną.

4. Uczniowie nietwórczy i niezdolni- mają słabe wyniki w nauce, wzmoczoną aktywność społeczną, cechuje ich ekstrawersja i dość wysoka samoocena. Najłatwiej funkcjonować w klasie i odnosić sukcesy jest uczniom twórczym i inteligentnym. Najtrudniej zaś uczniom twórczym i nieinteligentnym. Płacą oni wysoką cenę za swoje nietypowe myślenie.

Oprócz poziomu inteligencji ogólnej inne kryteria wybitnych uzdolnień to szybkość uczenia się, obszerna wiedza, wczesna dojrzałość intelektualna i ponadprzeciętne osiągnięcia w jakiejś dziedzinie sztuka, literatura, nauki ścisłe itd. Skonstruowano już testy specjalistyczne mające za zadanie zbadanie zdolności kierunkowych, twórczych, przywódczych. Są także testy określające zdolności ogólne. Przeprowadzać je mogą przede wszystkim psychologowie, ale także pedagodzy szkolni i nauczyciele, a nawet rodzice. Na podstawie badań stwierdzić można, że nawet bez wykonania takich testów nauczyciele rzadko mylą się w swych opiniach dotyczących zdolności dziecka. Posługując się obserwacją i wykorzystując własne doświadczenie z pracy pedagogicznej, z reguły nie tylko właściwie rozpoznają uzdolnienia, ale także umiejętnie przewidują poziom osiągnięć dziecka. Również rodzice najczęściej dobrze identyfikują dzieci wybitnie zdolne. Niestety zdarza się, że zawyżają ocenę możliwości swoich pociech. Ciekawe, że im wyższe wykształcenie mają rodzice, tym skłonność do „przeceniania” zdolności dziecka jest mniejsza.

Dzieci mające znaczne osiągnięcia szkolne na ogół są bardzo inteligentne, ale wysoka inteligencja nie gwarantuje wybitnych osiągnięć. Ogromne znaczenie odgrywa sfera motywacyjna osobowości dziecka. Bardzo istotne są umiejętności dotyczące funkcjonowania społecznego, głównie umiejętność współpracy, rozwiązywania konfliktów interpersonalnych, empatii, negocjacji, tolerancji i komunikowania się. Nauczyciele oceniając osiągnięcia poznawcze ucznia w dużej mierze oceniają jego umiejętności społeczne. Wpływ na ocenę ma to, czy uczeń jest sympatyczny, „kontaktowy”, chętny do pracy itp. W rzeczywistości dość często można zaobserwować nierównomierność rozwoju sfery uczuciowej, społecznej i intelektualnej, dodatkowo także motorycznej i poznawczej.

Specjalne zdolności u dzieci są wynikiem nie tylko rozwijającego się umysłu, lecz również mogą być określane przez sposób, w jaki są wychowywane. Można rozpoznać zdolności dziecka już we wczesnym wieku.

Symptomy zdolności dzieci w wieku przedszkolnym to między innymi:

- łatwość zapamiętywania i uczenia się rzeczy nowych, natychmiastowe rozumienie poleceń i zadań;

- zadawanie dużej ilości pytań, zainteresowanie światem, bystrość obserwacji i spostrzegawczość;
- wykonywanie zadań umysłowych z przyjemnością, umiejętność skupienia uwagi przez dłuższy czas na wybranym obiekcie zainteresowań;
- wymyślanie nowych zabaw, opowiadań, zdarzeń realnych i abstrakcyjnych;
- ciekawe i oryginalne pomysły, bogata wyobraźnia;
- wdrażanie myśli i emocji w różnej formie: np. werbalnej, plastycznej, muzycznej.

Aby rozwijać zdolności intelektualne dziecka należy zapewnić mu swobodę dorastania. Należy pozwolić dziecku na jak największą swobodę poruszania się, obserwowania, dotykania, itp. Musi ono mieć jak najwięcej możliwości widzenia i odkrywania wszystkiego, co go otacza. Tego rodzaju doświadczenia kształtują rozwój umysłowy dziecka w wieku przedszkolnym. Dzieci, których umysły rozwijają się prawidłowo wykazują dużą ochotę poznania dokładnych metod wykonywania operacji manualnych, w celu zdobycia podstaw samodzielnej pracy. Uczenie dzieci praktycznych sposobów wykonywania czynności nie ograniczy ich wyobraźni, lecz pozwoli im uzyskać środki korzystnego rozwoju. Z tego powodu trochę bardziej formalne podejście do nauczania będzie prawdopodobnie bardziej korzystne dla inteligentnych dzieci, od trochę bardziej przypadkowej, swobodnej atmosfery panującej w nieformalnych grupach zabaw.

W czasie uczenia dzieci zdolnych należy pamiętać o ważnych zasadach:

- Pozwalamy dziecku brać aktywny udział w zajęciach,
- Pozwalamy dziecku popełniać błędy i uporać się z ich skutkami,
- Nagradzamy inicjatywę, dociekliwość, oraz zadawanie pytań,
- Zachęcamy dziecko do odkrywania i wymyślenia,
- Koncentrujemy nauczanie na wrodzonej potrzebie dziecka dokonywania odkryć dotyczących świata, w którym żyje,
- Nie narzucamy wiedzy dziecku zbyt wcześniej, gdyż straci ono orientację i szybko się znudzi.

Nieocenione znaczenie ma akceptacja i wsparcie psychiczne dzieci w chwilach niepowodzeń. Warto nauczyć dzieci relaksu. Ogromną rolę spełniają także rodzice w uczeniu swojego dziecka bycia z ludźmi, bycia w grupie. Dzieci uczymy przekonania że grupa może więcej i dlatego wskazane jest dzielenie się pomysłami z innymi. Praca zespołowa przyczynia się do korygowania negatywnych postaw egoistycznych i zachowań agresywnych. Wychowując dziecko zdolne warto też je uczyć na czerpanie przyjemności z faktu pokonywania siebie, a nie pokonywania innych. Ponadto wszyscy rodzice niezależnie od możliwości finansowych, powinni dostarczać dzieciom informacji, pokazywać możliwości i źródła zdobywania nowych umiejętności i

wiadomości. Nie należy lekceważyć pytań zadawanych przez dzieci. Ważne jest rozwijanie zainteresowań, poświęcanie czasu na wspólne zabawy, spacer, hobby, szukanie odpowiedniej literatury, na rozmowy o książkach, filmach itd. Ogromne znaczenie ma dostrzeganie prac i pomysłów dziecka wyrażanie akceptacji bądź konstruktywnej krytyki, zachęcanie do twórczej pracy. Istotne jest, aby rodzice potrafili dostrzec mocne strony swojego dziecka i starali się wykorzystać je w dobrym kierunku.

Inteligentne, uzdolnione dziecko przedszkolne osiągające sukcesy może doświadczyć widocznego i czasem trwałego zmniejszenia umiejętności w chwili, gdy rozpoczyna naukę w szkole. Twórczy umysł 5-6 latka może szybko nasunąć mu wniosek, że oryginalność i wyobraźnia nie są najlepszymi sposobami zdobycia sukcesu w klasie oraz, że konwencjonalność lepiej się opłaca. Te dzieci często stają się leniwe, gdyż aż nazbyt łatwo przychodzi im dotrzymać standardów ustanowionych przez ich rówieśników. Ponieważ nie osiągają tych sukcesów, dla których są stworzone, zamykają się w sobie, tracą zainteresowanie tym, co się dzieje w otoczeniu i często uciekają się do agresji lub chuligaństwa. Mimo tego wiek szkolny to rozkwit zdolności intelektualnych. W tym okresie daje się zauważyć u dzieci między innymi: wysoką sprawność językową, umiejętność wnioskowania, szybkie tempo procesów myślowych, bardzo dobrą pamięć, zainteresowanie prowadzeniem obserwacji, wysoką zdolność koncentracji uwagi, oryginalność zadawanych pytań i wysuwanych sugestii, a także zainteresowania czytelnicze oraz umiejętność dostrzegania i rozwiązywania problemów. W ocenie szkolnej za wskaźniki zdolności uważa się także bardzo dobre i celujące oceny z przedmiotów oraz wzorowe zachowanie. Nie zawsze znajduje to odzwierciedlenie w rzeczywistej diagnozie zdolności.

Dotychczasowy system edukacji nie stwarza w pełni warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci zdolnych. Wszystkie dzieci w klasie uczą się tego samego, w tym samym czasie i w taki sam sposób. Jeden nauczyciel wystarcza do kierowania procesem nauczania wielu uczniów. Programy nauczania są opracowane z myślą o przeciętnych możliwościach poznawczych i wykonawczych uczniów. Nauczyciel dobiera metody nauczania, tak aby większość dzieci mogła opanować to, co jest celem lekcji. W małym tylko stopniu może uwzględnić potrzeby dzieci wolniej rozwijających się, a także tych o wyraźnie przyspieszonym rozwoju umysłowym. Jeżeli nauczyciel przeznaczy na lekcji więcej czasu jednemu dziecku, tracą na tym pozostałe. W takim systemie nauczania wymaga się, aby dzieci zajmowały się przez czas dłuższy tym, co nauczyciel uznał za wartościowe i słuszne. Jeżeli dziecko ma dobrze funkcjonować, musi się do tego dostosować w sposób bezkrytyczny. Oznacza to także, że ma umieć poskromić swą ciekawość i ruchliwość intelektualną, aby w narzuconym rytmie wykonać to, co polecił nauczyciel. Dziecko zdolne, ale silnie emocjonalnie jakoś sobie poradzi. Jeżeli zaś jest zdolne i wrażliwe - szybko się

zniechęca do pracy, ponieważ to, co się dzieje na lekcji jest dla niego łatwe i nudne. Dlatego tak trudno jest dobrze kierować losem tych dzieci.

Za istotne zadanie nowego ustroju szkolnego uznano wskazanie drogi zaspokojenia potrzeb edukacyjnych uczniów szczególnie zdolnych, traktując ich potrzeby jako specjalne potrzeby edukacyjne. Wydobywanie z uczniów ich szczególnych możliwości, umiejętności zdolność jest w reformowanym systemie edukacji podstawą do rozwoju indywidualnych osobowości. W procesie dydaktyczno – wychowawczym nie wystarcza już tylko przekazywanie i odtwarzanie wiedzy, kształcenie pilności. Konieczne jest rozwijanie potencjału twórczego przygotowującego ucznia do tworzenia rzeczy nowych i wartościowych, szukanie niekonwencjonalnych rozwiązań. Potrzebne jest rozwijanie inwencji, pomysłowości, wyobraźni, twórczego myślenia wobec pojawiających się trudnych problemów, skłonności do stałego pogłębiania wiedzy i samodoskonalenia. Autentyczny rozwój ucznia zdolnego może dokonać się poprzez uruchomienie tkwiących w nim indywidualnych możliwości twórczych.

Jakie metody pracy można stosować w trakcie nauki szkolnej, aby rozwijać zdolności uczniów?

Mogą być one rozmaite np.:

- stopniowe zwiększanie wymagań, jednak nie przekraczające możliwości ucznia,
- ciekawe prowadzenie lekcji – wprowadzenie inspirujących elementów materiału, wykorzystanie wiadomości pozaszkolnych prowadzenie zajęć w oparciu o pracę grupową uczniów i samopomoc koleżeńską,
- zachęcenie do wymyślania, tworzenia rzeczy w sposób społecznie użyteczny, oryginalny, dotychczas nieznanym,
- uczenie twórczego rozwiązywania problemów, motywowanie do samodzielności i podejmowania inicjatyw,
- zachęcenie do konfrontacji i wiedzy w konkursach, olimpiadach,
- wskazywanie dodatkowych źródeł wiedzy oraz inspirowanie do korzystania z rozmaitych zajęć pozalekcyjnych w celu rozwijania zainteresowań oraz aktywności poznawczej,
- stworzenie atmosfery akceptacji, wyrażanie zadowolenia z sukcesów, uczenie przyjmowania uwag i radzenia sobie z niepowodzeniami.

Bez względu na to co robimy, aby rozwijać uzdolnienia dziecka, nigdy nie powinniśmy zapomnieć o rozwijaniu umiejętności społecznych i sfery emocjonalnej. Nie tylko dlatego, że braki w tych sferach utrudniają, a czasem wręcz uniemożliwiają odniesienie pełnego sukcesu, ale również z tego powodu, że wychowanie ucznia pozbawionego bliskiego kontaktu z innymi ludźmi nie jest naszym celem.

Nie powinno się wymagać od dziecka ciągłego potwierdzania nadzwyczajnych zdolności intelektualnych lecz uczyć je cieszenia się z osiągnięć, ale i radzenia sobie z porażkami. Nadmierne wymagania zniechęcają, a nie stymulują do rozwoju. Niedobrze, gdy rodzina traktuje dziecko jako instrument do realizacji osobistych czy społecznych oczekiwań, zamiast koncentrować się na jego wartości jako osoby. Dzieci wybitnie zdolne często wymagają działań profilaktycznych ze strony specjalistów (psychoterapia).

Uczeń może uzyskać zezwolenie na indywidualny tok nauki ale trzeba pamiętać, że wtedy ilość kontaktów nieformalnych z rówieśnikami zmniejsza się, co może bardzo niekorzystnie odbić się na rozwoju dziecka. Stworzony został system stypendialny dla uczniów mających wybitne osiągnięcia. Badacze zagadnień zdolności twierdzą jednak, że formy wspomaganie merytorycznego są dużo bardziej efektywne niż wspomaganie materialne. Nauczyciel może pracować z uczniem indywidualnie podsuwając mu odpowiednią literaturę, ustalając dodatkowe zadania o dostosowanym do jego możliwości stopniu trudności, dyskutując z nim o interesujących go zagadnieniach, doradzając, stawiając problemy do przemyślenia. Czasem nauczyciele akademicy godzą się przeprowadzić lekcje w szkole lub zapraszają uczniów na uczelnię.

W niektórych szkołach utworzono Zespoły Wspierania Uzdolnień, które opracowały odpowiednie programy i już je realizują. W ich ramach np. studenci lub zdolni uczniowie liceum podejmują się indywidualnej opieki nad uzdolnionymi uczniami gimnazjum, powstają klasy autorskie lub profilowane, organizowane są konkursy, warsztaty i obozy naukowe oraz koła zainteresowań. Osiągnięcia uczniów promowane są poprzez publikację ich prac, wystawy, seminaria, typowanie do nagród.

Nauczyciele systematycznie doskonalą umiejętności dotyczące rozpoznawania i wspierania uzdolnień. Praca z uczniem zdolnym stawia wobec nich szczególne wymagania. Oprócz wiedzy specjalistycznej z danego przedmiotu powinni poznać specyfikę pracy z uczniem zdolnym. Na pewno twórcza postawa nauczyciela jest gwarantem odnoszenia sukcesów przez jego wychowanków- i tych przeciętnie uzdolnionych i tych wybitnych.

Każde dziecko jest inteligentne, każde może osiągnąć sukces, trzeba tylko odkryć co je interesuje, w czym jest dobre, czego uczy się łatwo i chętnie, a czego nie potrafi i dlaczego. Nie wolno zaprzepaścić zdolności naszych uczniów. Umiejętna praca nad ich wszechstronnym rozwojem jest najlepszą inwestycją w przyszłość społeczeństwa.

Opracowała
Alicja Chylińska